

Başın öne eğilmedi; aldırma Hrant aldırma...

Sezai SARIOĞLU*

Süveydâ

"Yeni bir sözcük öğrendim geçende rastlantı sonucunda;/ Eskiden yüreğin ortasında bulunduğu sanılan siyah nokta,/ Yani mecâzi anlamda bir gizli niyet bir duygu ve düşün/ Ve bitkibiliminde tohumun içindeki o itici güç sürgün/ Yoklayın kendinizi şimdi hepiniz ve söyleyin bana/ Nedir yüreğinizdeki siyah nokta gizli niyet süveyda?"
Metin Altıok

Her halk, üşenmeden ayağa kalktığında ve dillendiğinde hep uzun boylu bir halktır...
Her çocuk, işaret/itiraz parmağını yitirmeden ayağa kalktığında hep uzun boyludur...

---

* Yazar, şair.

Derdi vardır Hrant'ın... Hrant Dink'in ismi diğer Fırat'ın... Niyazi Mısri'nin, "Derman arardım derdime derdim bana derman imiş/ Burhan (delil) sorardım aslıma aslım bana burhan imiş" beytindeki gibi bir derttir bu. Hem kadim hem güncel bir derttir; eski ama eskimemiş bir derttir. Hrant, tarihe dökmek, görünür kılmak istemektedir bu derdi. Agos'un kurucusu, yayın yönetmeni ve başyazarı olması hem derdin hem de dermanın çözüm taammüdüdür. Bu nedenle, Agos isminin, "tohum atılması için sabanın toprakta açtığı bir ark" anlamına gelmesi rastlantı değildir. 1800 tirajla yayına başlayan Agos kısa sürede, Ermenilerin dışındaki da okurlar edinerek, tirajını 6 binlere taşımışsa bu derdi üstlenmiş demektir. Hal böyle olunca resmi tarihin mekanizması işletilmeye, kurallar çalıştırılmaya başlar. Ekim 2005'te "Türklüğe hakaretten" altı ay hapis cezası alır. Yıl 2006'ya evrildiğinde Türkiye artık toplumsal cinnet noktasındadır. Yukarıdan ve aşağıdan estirilen ırkçı dalganın hedeflerinden biri Agos ve Hrant'tır. 2006, Hrant ve Agos için en sorunlu yıllardan biridir çünkü artık süreç, hukuki davalardan, fiili ve fiziki şiddete doğru seyretmektedir. Gittiği her yere erguvan kokusu taşıyan Hrant, ırkçıların "Ya sev ya terk et!" sloganlarıyla kuşatılır... Kimin yönlendirdiği herkesin malumu "bindirilmiş kıtalar" mahkeme kapılarında, Agos'un önünde zuhur etmeye başlar. Bazen umutsuzluğa kapılsa da, inadında ve ısrarında bir azalma olmaz... Çünkü o, bu toprakların çocuğudur. Nereye gitse yurdundan adı çağırılan bir asi ve aksi insandır. Erguvan sesleri, Fırat Suyu hep onu çağırılmaktadır... "Yurdunun kokularını gümrükte bırakmak" istemese de, içine azıcık bir korku düşer gibidir. Korku toplumunda yaşanmaktadır çünkü ve o bir sosyalist olarak Marx'ın, "İnsana dair hiçbir şey bize yabancı değildir" cümlesini bilenlerdendir... Korkudan çok sevmeyi bilir elbet... Gitmek ile kalmak arasında "cehennem'te" cırpındığı günlerde, ona, "Sevmek ne uzun kelimedir" deyip, "şiir insanı sevmeye yarar" deyip şiirler okuduğumu anımsıyorum...

Geçtiğimiz 10 yıl, Hrant Dink'in başında bulunduğu haftalık Agos isimli Ermeni gazetesinin tarihe geçtiği yıl oldu. Hrant ve Agos, tarihin kütüğüne doğruları yazmaya çalışsa da, tarihin kütüğüne yanlışları, kötülükleri yazanlar vardır ve iktidardadır. Kötülükler çoğunluktadır ve sıkça altını çizdiğim gibi, "Esas duruş, mülkün temelidir..." (Ece Ayhan). Devletlerce, resmi tarihlerce tutuklanmış bir kültür olan tarih karşısında cemaatin tarihi serüveni açısından yeni bir duruştu Agos ve Hrant... Agos'un tarihin iyilik zabıtlarına geçmesinin esas nedeni de, cemaatin tarihsel ve güncel diğer yayınlardan özde farklı bir çizgi izlemesindedir. Agos'un gerek Ermeni cemaatle ve Patrik'le gerek resmi tarihle (ve dolayısıyla devletle) gerekse de, kamusal alanla ilişkilerde, değişik evrelerden geçerek bugü-

ne evrilmesinin tarihi ciddi bir inceleme konusudur. Lozan'da, belli haklarla "azınlık" olarak tanımlanan Ermenilerin sorunlarıyla ve önerileriyle kamusal alana "görücüye!" çıktıkları, görünür olmanın bedelini ödedikleri sürecin en kritik eşiklerinden birinin 2006 yılı olduğunu yinelememizin nedenleri var. 2006, muvazaf veya sivil kurumların (ve kişilerin) "milletin kırmızıçizgileri" söylemiyle resmi tarih yanlılarını, resmi tarihin krizini çözmenin yolu olarak, siyasal ve edebi linç için kitlelere çağrı yaptıkları bir yıl olarak tarihin kayıtlarına geçti. Agos ve Hrant Dink ise bu ırkçı hezeyandan, siyasal ve hukuki olarak en çok nasibini alan kişi ve kurum oldu. Açılan onlarca dava, açık ve örtük tehditler ve nihayet Hrant'ın bu linç kampanyasının sonucu olarak öldürülmesi...

Hem "azınlık", "cemaat" medya tarihi hem de siyasal tarih açısından Hrant'ın başında bulunduğu Agos pratiği, sözcüğün olumlu anlamında bir kırılma noktasıdır. Altını çizmemiz gereken şey, Agos'un, cemaatin iç hayatı ve kamusal alanla cemaatin yeni ilişkileri açısından bir iç ve dış aydınlatma aracı olduğu gerçeğidir. Kapalı bir cemaati, tarihi, coğrafyası, anıları, edebiyatı ve sorunları üzerinden Agos yoluyla yeniden görünür kılmak cemaatin iç tarihi açısından bir "demokratik devrim" sayılmalıdır. Hrant'ın kişiliği (ve elbette Agos karıncalarının), dünya görüşü, yayın çizgisi ve taşıdığı etik değerlerdir ki Agos'un Patrikle, temsil ettiği iktidarla ve değerlerle çatışmayı kaçınılmaz kılmıştır. Patrik ve Agos ilişkilerinde yaşanan temel sorun, sosyalist bir Ermeni'nin, cemaatin hayatına müdahale ederek, tüm zamanların egemen "iç" kurumu Patrik'ten ve temsil ettiği değerlerden farklı bir aklı ve çözüm yollarını önermesindedir. Hal böyle olunca, Ermenilerin sorularının ve cevaplarının kapalı bir iç dille dolaşımında olduğu kapalı devre hayattan, tarihi soruların ve cevapların resmi tarihin dışında ve karşısında "yumuşak" ama ısrarlı çizgiyle savunularak kamusal alana çıkması egemenleri rahatsız etmiştir. Ermeni sorununun ulusal ve uluslararası düzeyde ele alınmasında, sorunların tasnifinde ve çözümünde Agos'un ve Hrant'ın başını çektiği bu yeni dilin, Agos'u ve Hrant'ı, cemaatin iktidarı içinde yeniden "ötekileştirdiği" söylenebilir. Anadolu ve Dünya Ermenilerinin ilgisine karşın, Agos ve Hrant, cemaatin iç hayatı, beklentileri, tarihsel konumu karşısında bazen bir "haylaz çocuk" bazen de "içteki öteki" olarak tarihte yerini almıştır.

Elbette esas sorun, Türk resmi tarihi, onun "tarihçileri", resmi tarih çoğaltıcısı medya ve politika erbabıyla kötülük sembolü olarak, eskisinden farklı bir dil ve pratik ile yeniden "hain!" olarak ötekileştirilen Agos arasında seyretmiş, Hrant ise bu linçin, susturulması gereken "katli vacip!" öznesi haline getirilmiştir. Bu durumun, ulus devlet (devlet ulus) modelinin, bu coğrafyanın Türkler dışındaki kadim

halklara reva gördüğü zor, baskı, asimilasyon, inkâr politikalarının tarihsel devamını güncel bir taammüt olduğu açıktır. Tarihsel varlığı "evetistan"a dönüşmüş çoğunluk aklı, kötülük dayanışması ve kötülük toplumu karşısında, "Hayıristan"a ait bir dil kurarak tabulara ve tapulara karşı çıkmanın ne belalı iş olduğu Agos'un ve Hrant'ın mücadelesinde bir kez daha kanıtlanmıştır... (Can Yücel'in "Sosyalist olmuşum ne iyi ama ne belalı tesadüf" dizelerini anımsayalım...). On yıllık süreçte değişik evrelerden ve eşiklerden geçen Agos, "Aleyhistan'da yeni bir lehçe" olmanın hukuki, siyasi bedellerini ödedi ve görülen o ki, Türkiye demokratik ve özgür bir toplum olana dek de ödemeye devam edecek. Lozan ile "azınlık" statüleri uluslar arası bir bağlama yerleştirilen "azınlıkların", Kürtlerin ve tüm "öteki" etnik var oluşların başlarına gelenlere rağmen, bitmeyen ve bitirilemeyen bir sorunun aracı olmuştur Agos (Sivas'ta öldürülen Metin Altıok'un "Osmanlı yedi kıtaya yayıldı/ Ama güngörmüş Anadolu/ Hiçbir zaman Osmanlı olmadı" dizeleri de zapta geçmeli...).

Yıl 2006... Hrant ile Agos'ta odasında buluşuyoruz. Her zamanki gibi "Şairim!" diye karşılıyor beni... Yıllar önce, bir söyleşi de, özet olarak anlattığı bir hikâyeyi kaydetmek için Agos'tayım. Gelmişken, 6-7 Eylül 1955 olayları sırasında, Pera'nın sokaklarında, elinde bayrakla kahveleri dolaşıp halkı "Sizler erkek misiniz, Türk müsünüz?!" diyerek "azınlıklara" karşı cihada çağıran Türk sanat musikisinin kadın divalarından biri ile ilgili Agos'ta çıkan yazının fotokopisini almak muradındayım... Kayıt yaparken sıkça içine kaçtığını, tarih ve güncellik tutulmasına uğradığını hissediyorum... Arada bir konuşmayı kesip pencereyi açıp derin nefes aldığı bugün gibi aklımda. Ona, "Yine erguvan kokularının izini sürüyorsunuz! Yenilginin rengi olmasın mor!" diye takıldıkça iri gövdesiyle bir çocuk gibi hüznle baktığını ve çoğu zaman yaptığı gibi, gözlerinin buğulanıp kızardığını anımsıyorum. 2006 yılının bendeki en kalıcı görüntülerinden biri bu... Ve benim için 2006'nın en büyük kazanımlarından biri Hrant'ın o gün benimle paylaştığı trajik bir anısı...

Hrant'ın emaneti yirmi dört ayar tarih ve kıssadan hisse kıymetinde bir anısını paylaşmak isterim sizlerle...

"Kardeşimi buldum... Kardeşimi buldum..."

Uzak çocuklardı tümü... Tarihen yetim siyaseten öksüz, hem yetim hem de öksüz çocuklardı. Kuşyemi gibi saçılmışlardı. Anadolu'nun değişik yerlerinden göçmüşlerdi... Kalabalıklar içinde yalnız yaşarlardı... O yıllarda da öd'den kısaltılan, korkudan küçülmüş kiliseler, yetimhaneler vardı... Evet, Padişahlıktan,

“tehcir”den yıllar yıllar sonraydı... Cumhuriyet... Alkışlarla olmazdı elbette cumhuriyet... Cumhuriyetten yıllar yıllar sonraydı...Uzak çocuklardı tümü... Şiirde zorunlu iskan olmazdı “öteki halklarda” olurdu. Şairin, “O kadar ki/ Saçları uzamıyor korkudan” dedikleri çocuklardı. Topraktan gelip su’ya, su’dan gelip dağlara, gurbete zorunlu iskâana giden Ermeni kavminin çocuklarıydı tümü...

Ermenicede “canlı ateş” anlamına gelen Hrant (Dink) da onlardan biriydi. 15 Eylül 1954’te Sarkis ve Gülvert çiftinin ilk çocuğu olarak, Malatya’da, Ermeni ve Alevilerin yaşadığı Çavuşoğlu Mahallesi’nde doğar. Malatya Gürünlü Terzi Sarkis Dink, gördüğü lüzum üzerine “Haşim” ismini kullanır. Adı “tek gül” anlamına gelen anne Gülvert Sivas Kangallıdır. Aile İstanbul’a göçüp Sarkis ile Gülvert’in ayrıldığı gün 7 yaşındaki Hrant kardeşleri Yervant ve Hosrap’la bilinmedik bir yöne koşarlar, üç gün sonra da Kumkapı’da bir balıkçı sepetinde uyurken bulunup, Gedikpaşa Ermeni Yetimhanesi’ne yerleştirilirler. Erguvan kokusunu duyan bir çocuktur Hrant... Tarihin izini sürdüğü gibi erguvan kokusunun ad izini sürer. Yetimhaneye hep bu kokuyu taşır... Top oynar. Profesyonel olmak bile geçer aklından “Ahbarik! Ahbarik!” (Ağabey! Ağabey!) diye seslenirlerdi bez topun peşinde koşturan yetim Ermeni çocuklar ona...

(Yıllar sonra, “Profesyonel devrimci”, olmanın geçtiği gibi... O yıllarda adı Hrant’tır. Yıllar sonra, Cemal Süreya’nın, “Fırat suyu/ Bütün bir bölgeyi/ Takma adlarla dolanmak/ Zorundadır” dizelerini bilmeden, adını siyaseten “Fırat” olarak değiştirecektir).

Samuel Bakkalyan kısa boylu, kısık sesli bir adamdı... Fransa’da yaşardı... Anadolu’daydı ama her nedense Fransa’da yaşardı. Hrant, Malatya’dan göç etmiş kadim Ermeni halkının çocuğuydu... Uzak çocuklar içinde uzun bir gençti Hrant... Samuel, Anadolu’dan Fransa’ya zorunlu olarak göç eden, yaşını başını almış uzak acıları yakın yaşayan bir Ermeniydi. Uzak Ermeni... Hrant, yaz aylarında Gedikpaşa Ermeni Yetimhanesi’ne gelen Badvili Samuel’le neredeyse birlikte büyümüş, onun yaşlanmasına tanık olmuştu. Yetim veya öksüz, hem yetim hem öksüz Ermeni çocukların, Protestan papazı Samuel’in gelişini ipele çekerlerdi. Biraz boğuk biraz buğulu sesli Badvili Samuel’in, alamet-i farikalarından biri, Anadolu’dan söz ederken “Has babamız”, “Has memleketim” gibi Türkçe deyimleri cümle içinde kullanmasıydı. O nereye gitse, Anadolu’dan adı çağırılırdı. Sular-dan, kuşlardan adı çağırılırdı... Acılardan, nar taneleri gibi saçılan kavmin türkülerinden adı çağırılırdı...

O yıllarda Gedikpaşa’da hâlâ bu coğrafyanın kadim halklarından oldukları halde “azınlık” denilenler yaşardı... Anadolu’nun değişik yörelerinden toplanmış,

“bir acıya kiracı” Ermeni çocuklar, Gedikpaşa’daki Protestan Kilisesi’nin alt katındaki bir tür yetimhanede ömür büyütürdü. Samuel’in “Has babamız, has memleketim” gibi sihirli deyimleri tarihin düğmeleri ve ilmekleri olduğunu bilmeden yaşayan Ermeni çocukların çok hoşuna giderdi. Çocukların çoğu, zamanın birinde yönsüz bir kırlangıç gibi dağılarak birbirlerini kaybetmiş, Anadolu’dan gelen, yönsüz birer kırlangıç gibiydiler. Kilisenin aşağısındaki bir ucta acı bir uçta sevinç sekerek giden çocuklar, Samuel’in gelişiyile yeniden çocuk olurlardı. Badvili Samuel, dini görevini icra eder, günde üç kere vaaz verir, dua ettirir, boğuk sesiyle pazar ayınlarını yönetirdi. Protestan kilisesinde kinden kısaltılmış bir kader ve kederle iç içe büyüyen çocuklar için bilge Samuel’in varlığı uzaklardan gelen bir müjde ve kıymetti. Oyuncaklarıydı o çocukların. Masallarıydı, trajedilerindeki derin boşluğu doldururdu. Sevmelerinin, onu her yaz beklemelerinin nedeni sorulsa, akli balığ olmuş, kelimeler bilen büyük çocuklar bile dile dökemezdi. Ama öyleydi; müjde ve kıymetti. Çocuklar onun içi olduğunu hissederdiler. O yıllarda 17, 18 yaşlarını süren, düşlerine su yürüyen Hrant, Protestan kültürüyle yetiştiği, çocukluğundan itibaren dini ilahileri dört sesli korodan öğrendiği için kendini şanslı sayardı... Mistik ilahilerle kendini avuturdu. Badvili Samuel, geçmişle geleceğin boşluğunda yaşayan çocuklukların efsunuydu. Belki de çok yalnız olan, ama çocuklara çok kalabalık gelen bu adamda bir başkalık vardı. Hrant, bir ilahinin içinden çıkıp gelmiş bilge Samuel için cümle kursa “Dedemizdi o bizim” diye mırıldanırdı. Hrant, çocukluktan gençliğe, bir uçta ilahiler, bir uçta yetimlik büyürken, gözü ve gönü Doğu’da olan Samuel yaşlanarak iyice küçülmüştü bile. Samuel, son gelişinde okul müdürü Hrant Güzelyan’a, “Belki buralara tekrar gelemem. Yıllardır içimde sakladığım bir akdim var. Ailemi kaybettiğim 'has memleketimi' görmek istiyorum” deyince akan zaman durmuştu bile. Müdür Hrant, öğrencilerinden Hrant’ı, Samuel’i Harput’un bir köyüne götürmek için görevlendirmişti bile. Hrant, bu “emaneti” taşımanın tedirginliği içindeydi. Ve geçmişi sırtlarına yüklenip Harput’a gitmek için çıkmışlardı yola... Harput’un küçük bir köyüne...

Büyümüş de küçülmüş, eninden ve boyundan çekmiş bir köydü burası... Köylerde ruhu olan şeylerin başında gelen çeşme başında oturduklarında tedirgindirler. Belki de bir suyun doğum günüydü o gün. Su, zamana ve mekâna bakar gibi kendi içine akıyordu. Çatlağını arıyordu su... Samuel’i tanır gibi akıyordu. Su ile Samuel’in evvel zamandan tanışmış gibi bakışmaları Hrant’ın gözünden kaçmamıştı. Yakındaki tepecikte cami, birkaç ev görünüyordu. Çeşmenin biraz ötesinde hasırdan oturaklarda oturan yaşlılar, günü özetliyorlardı. Elini-yüzünü yıkamak için durduğunda Hrant’ın ezberin bozan bir şey oldu. Çeşme başında

kara üzüm yıkayan kara gözlü bir kızı, Hrant gözüyle ve gönlüyle görüverdi birden. Kendiliğinden, "tek gül" anlamına gelen annesinin adını "Gülvart!" diye mırıldandı. "Canlı ateş!" Hrant'ın içindeki gül'ler ve kül'ler canlandı. Ömür boyu suretini unutmayacağı bu kız Hrant'ın belleğine o'saat, oracıkta taht kurdu. Samuel elini-yüzünü yıkarken, o, yaşlıların yanına giderek, huzursuz bir sesle, Samuel'in ailesiyle birlikte bir zamanlar buradan göç ettiğini şimdilerde Fransa'da yaşadığını anlattığında herkes için zaman durmuştu sanki. Hrant tedirgindi. Meraklı köylülerle iyi kalpli sohbet sürerken, yıllardır dışından içine kaçarak yaşayan emanet Samuel'in kalbinin kırılma ihtimaliyle tedirgindi. Akşam olmak üzereydi. Birkaç gün köyde kalmak istediklerini söylediklerinde sakalları ağarmış Hoca, "Tanrı misafirimiz olun" diyerek onları caminin bitişiğindeki küçük evine götürdü. Ekmek-ayran ikramından sonra köyü gezmeye çıktılar...

Köy, hiçbir şeyden habersiz dilbilgisi kitabı gibi karıştırılmayı bekliyordu. Adımladığı her mekân geçmiş zaman olan Samuel, tarihe ne kadar coğrafya, sevincine ne kadar acı katacağını bilemeden, nesnelere ve öznelere izini sürüp, dışından içine, içinden dışına kaçarak küçük bir çocuk şaşkınlığıyla dolaşmaktaydı. Bir sürükleniş de denebilirdi buna; tarihten güncele, güncelden tarihe bir sürükleniş. Her sevincin içinde acı olan trajik bir sürükleniş. Her sokak, her ev, her ağaç sihirli işaretlerle doluydu sanki. Madde mananın, mana maddenin tanığı ve sır kâtibi gibiydi... Kadim taşlar, onun bildiğinden fazlasını bilmekteydi de, şimdilik susmaktaydılar sanki. Ağaçlar elden düşmeydi sanki çok uçumluk, çok ötümlük kuşlar akşama kayıtlanmışlardı bile. Sürekli bir sayıklama hali, geçmişle şimdiki zaman arasında ilahi esrime halindeydiler. Hrant, kâh köyün imamına kâh ilahiyatçı Samuel'e bakarak, sözcüklerin, bedenlerin işaretlerini anlamaya, anlamlandırmaya çalışıyordu. Hoca, bilinçaltına ve bilinçüstüne işlenmiş "şüphe tarihi" gereği pek rahat değildi. Eski ve yeni hayatlar arasında sıkışmış mâna bağımlısı yaşlı Samuel'i, hatırlamak ile hatırlayamamak arasına sıkışan, hatırlandığında sevince dönüşen bir hüznü kaplamıştı. Üç başlarına köyün içinde yürürlerken, Samuel, "Şu... ev... şu sokak... Acaba burası mıydı? Ben çocukken..." diye ilahi okur gibi mırıldanırken, imam, Papaz'ın beden dilindeki ve sözcüklerindeki işaretleri tabir etmekte, olanları bir duanın içinden seyretmekteydi.

(Kalbimin kardeşi Hrant Dink, yıllar sonra bu anı, "Samuel amcanın halden hale geçişini hiç unutamadım" diye anlatacaktır İstanbul'da bana...)

Kuş sürüleri gibi kâh ürkek, kâh cıvıltılı halde çevrelerinde uçarkoşar, uçar-kaçar dolanan meraklı çocuklar ise tragedyanın farkında gibiydiler. Çocuklar için Hrant, imam ve papaz sanki bir masalı canlandırıyorlardı. On yıllar sonra geldi-

ği köyünde "emanet" olmadığını hisseden Samuel, aradığı emanetleri bulmuş gibiyken, Hrant kendini emanet gibi hissetmeye başlamıştı. İmam ise, sıkça "la havle" çekerek, an'ın yükünü duaları meşk ederek hafifletmek çabasıındaydı...

Karanlık basıp, insanlar evlerine çekilince, misafir odasında gaz lambası altında, imanın karısının sunduğu akşam yemeğini yediler. Yemek, büyük sorulardan ve küçük cevaplardan oluşan konuşmalarla geçti. Odanın ortasındaki yüksek tezek sobası yakıldı. İkisine tek yer yatağı serildi. Ev sahibi odasına çekildi. Hrant, kilise "emanetini" korumak sorumluluğuyla Samuel'i duvar tarafına, uykunun arasında eliyle yoklayabileceği yere yatırdı. Öyle ya, bir "emanetti" Samuel. Su uyur, kötülük uyumazdı... Köylülerin köylerini gezen iki Ermeni üzerine konuşmadığı, yanlış sorular sorarak içlerini acıtmadığı, ama herkesin her şeyi bildiği, gizli bir bilginin içten içe işlediği ortamın tedirginliği içindeydi genç Hrant... Bu biraz da, Hrant'ın yıllardır bilinçaltına yığıldığı kişisel trajedisinin, acılı hikâyesinin yarattığı korunma içgüdüğü. Yetim ve öksüz Ermeni çocukların "has amcası" Samuel Bakalyan, ona emanetti.

(Her karşılaşmamızda, "Şairim! Ne zaman şiirler okuyacaksın bana" diyen Hrant Dink, yıllar sonra bana, "Onlar bizim bildiğimizi biz de onların bildiklerini anlamıştık. Ama tek cümle edilmiyordu" diyecektir, ayaklarımıza tarih dolaşan Agos'un binasında...).

Tezekler çıtır çıtır yanarken, her ikisi, Samuel ve Hrant da çıtır çıtır, karşılıklı olarak bir ilahiyi seslendirir gibi uyudular... Hrant'ın eli, "ne olur ne olmaz!" tedirginliği içinde, Samuel'in, "emanet" in bedenindeydi. Öyle ya, ya bir şey olur sa... Ya, emaneti koruyamaz ise? Gece boyunca, "Ya, emaneti koruyamaz isem?", "Ya emaneti koruyamaz isem?" cümlesini sayıklayıp durdu...

("Uyurken yüreğimiz düzeltemeyiz" diye not düşünüyorum hikâyenin burasında Hrant'a...).

Bilen bilir, bir emaneti sayıklamak çok zordur. Emanet ile dünyayı ve zamanı tartmak daha da zordur. Hele de Doğu'ya aitseniz bu iki, üç daha fazla zordur. Doğu'da an'dan çok süreçler vardır çünkü ve her süreç dillerin tedirgin uykularını da imler... Hrant, "Ya, emaneti koruyamaz isem?" cümlesini sayıklayarak uyudu... Ne kadar uyuduğunu bilemedi; kaç göç yılı, kaç tehcir yılı, kaç masal yılı uyuduğunu bilemedi. Kaç acıyla, kaç korkuyla panikleyerek uyandığını da bilemedi... Bir Ermeni çocuğun çok derin uykusu işte... Biraz kış uykusu, biraz düş uykusu... Yıllar sonra anımsadığı tek şey, her uyandığında, eliyle yoklayarak "emanet" in yerinde olup olmadığını kontrol ettiğiydi. Gecenin bir vakti, gö-

zünü açtığında oda karanlıktı. Ani bir şartlanmışlıkla, eliyle kaçınıcı kere Samuel'i yokladı. "Emanet" in yataкта olmadığını fark edince yüreğine bir korku düştü. Korlandı, harlandı. Hayıflandı... Odadan, eşyalardan, su'dan, çeşmeden, imamdan şüphelendi... Sanki tarih yarılmış ve içine düşmüştü "emanet." Sanki tehcir için yataktan alınıp götürülmüştü yeniden... Panikle yataktan doğruldu... Misafir olduğunu anımsayarak, usulca, "Badvili... Samuel Bey... " diye boşluğa seslendi. Sesine karşılık alamayınca iyice panik oldu. "Emanet yok!" diye geçirdi aklından. İçi üşüdü. Yatağın içinde iyice doğrulup alacakaranlık odayı gözleriyle taramaya başladı... Gözüne teneke sobanın deliklerinden sızan ışık ilişti. Gözü alışınca küllenmiş tezek ateşinin teneke sobanın deliklerinden sızan ışığında belli belirsiz kımlıklar görünce biraz rahatladı. Odanın bir köşesinde hareket halinde iki karaltı seçiliyordu. Sobanın iki yanından dikkatle bakarak olup biteni anlamaya çalıştı. Alacakaranlıktı... Yaşlanmış, delik deşik olmuş teneke soba gecenin tek tanığı gibiydi. Sobanın arkasında, duvarın dibinde birbirine sokulmuş iki insanın, fısıltılarını duyunca dahi bir dikkatli bakınca iki gölge fark etti... İki kişilik bir hayal oyunu, gölge oyunu izliyordu sanki. İyice telaşlanan ve meraklanan Hrant, "Bay Samuel!" diye biraz daha yüksek tonla seslendi... Samuel'in Ermenice "Korkma! Buradayım! Gitmedim!" cevabıyla ferahlasa da içine korku düşmüştü bir kere. Tanıdık bir korkuydu bu. Ermeni kavmi bu korkuyu iyi bilirdi. Sobanın bir yanından bir diğer yanından baktıkça, imam ile papazın birbirlerine sarılıp, bir şeyler mırıldanmaları üzerine içine iyece şüphe düştü. Meraklı bir telaş içinde yorganı savurarak kalkıp, "Ne yapıyorsunuz?" Neler oluyor?" diye seslenince, son ışıklarını sızdıran sobanın arkasından Samuel'in Ermenice boğuk sesini duydu: "Kardeşimi buldum! Kardeşimi buldum!"

İyice şaşırın Hrant, içini kemiren tarihsel şüpheyle içinden "Nasıl buldu kardeşini!" diye geçirdi. Bir an, "Kardeş" sözcüğünün mecazi anlamda kullanıldığını zannetti. El yordamıyla yanlarına gittiğinde, imam ile papazı birbirine sokulmuş Türkçe ve Ermenice dua zikreder veya ilahi söyler gibi ağlarken görünce iyice ezberi bozuldu. Yanlarına vardığında, "emanet" Samuel Ermenice; "Bu benim has kardeşim! Has kardeşimi buldum!" diye seslenir ona. İmam, Türkçe "Bu benim esas kardeşim! Esas kardeşimi buldum!" diye seslenir ona. İmam, "O hakikaten kardeşim" diyerek son ışıklarını söndüren teneke sobanın tanıklığında tarihe dilnot düşükçe Hrant iyice şaşırır...

Hrant yıllar sonra İstanbul'un orta yerinde, şöyle anlatır hikâyenin kalanını: "Meğer bizim 'emanet' Samuel amca köyün sokaklarında işaretleri hayatına dair işaretleri ararken imam da kendince sözcüklerin izini sürüyormuş... Papaz "Bu

ev... Bu sokak... Şurada kardeşimle oynardım” türünden cümleler kurarken, imam da başkaları duymasın diye duygularını içine atmış. Gecenin bir vakti ise Samuel’i uyandırmış ve başlamışlar geçmişten konuşmaya. Böylece, “şu ev, bu sokak, şu tarih, bu ağaç” derken, bizimki, 'Mıgırdiç sen misin? Has kardeşim benim” deyip sarılmış. ‘Has, esas kardeş’ olduklarını anlayınca da ağlaşmışlar. İmam, bazı fotoğraflar, birkaç Ermenice kitap, birkaç mektup çıkarmış yıllardır gizlediği yerden.”

İmam, hikâyenin bilinmemesini isteyince imam, papaz ve Hrant oracıkta “sır kâtibi” olmuşlar. Sayılı günler tez geçmiş, misafirlik bitmiş, yol görünmüş... İmam ile papaz kardeşler vedalaşmışlar. Bir süre İstanbul’daki yetiştirme yurdu üzerinden Hrant aracılığıyla mektuplaşmışlar. Bir zaman sonra imam şüphelenen büyük oğluna sırlarını açıklayınca, Samuel, yeğeniyle de mektuplaşmaya başlamış. Gel zaman git zaman, Samuel, aileyi Hıristiyan olarak Fransa’ya almak isteyince, imam kardeşi kabul etmemiş. Bir buçuk yıl sonra Samuel’in ölüm haberi gelmiş...

Her hikâye, üşenmeden dinlendiğinde ve dillendirildiğinde hep uzun boylu bir hikâyedir.

Her çocuk, işaret/ itiraz parmağını yitirmeden ayağa kalktığında hep uzun boyludur...

Bu yaşanmış hikâye 1969’lu yıllarda geçer. Hrant bu hikâyeyi bana ölmeden birkaç ay önce 2006’da anlatır... 1969’da, iki kardeş, sarmaş dolaş ağlaşırken ağlamayan Hrant, o zaman öldürülmemiş olan Hrant Agos’taki odasında bana “Keşke onların göz şahidi olduğumda genç olmasaydım da sırlarının, hikâyelerinin ayrıntılarını öğreseydim... Keşke tedbirli olmasaydım da onlarla ben de ağlasaydım. Keşke...” diyerek âh’ını “keşke” sözcüğüne yükledi. Hrant’ı, onların trajedisine, kırk yıl sonra gecikmiş olarak ağlarken anımsıyorum. Dört gün kaldıkları köyden Hrant’ın aklında, çeşme başında kara üzüm yıkayan kara gözlü kız, görgülü yaşlılar, sokaklardaki işaretleri arayan Samuel’in hali, teneke sobanın deliklerinden sızan ışığın şahitliğinde birbirine sarılıp Türkçe ve Ermenice dua eder gibi ağlayan papazla imamın, ilahi-mevlit okur gibi yükselen hıçkırıkları kalır. Hrant, tanrıya “has babamız”, ülkesine “has memleketimiz”, ekmeğe “has ekmeğimiz” diyen emanet Samuel’i hiç unutmaz. Hrant’a göre, Samuel’in köyünde bilinçaltındakileri bulması, suyun çatlağı(nı) bulmasıdır.

Aradan Ermenice ve Türkçe yıllar geçer. Devletler zaman altından nice kötülükler yürütür. Doğu ile Batı, halklar ile halklar köprüsünün altından nice haram

ve helâl sular akar. Hrant, İstanbul'un orta yerinde, "O su gibi, sızarak çatlağı(nı) bulmuştu" diyerek hikâyenin kıssadan hissesini dillendirir. Ben de hikâyeyi dinledikten sonra kalbimin kardeşi Hrant'a; "Coğrafyadan tarihe sızmak için çatlağını bulan su, haram bir yeraltı suyudur. O haram su ki, çatlağını bulur bulmaz, önce dışarı sızmış, sonra tekrar içine kaçarak doğanın içinde kaybolup gitmiştir. Kısık sesli bir ilahi gibi şırılcıplak akarak kadim doğaya karışmıştır..." diye dilnot düşerim...

Her halk, üşenmeden ayağa kalktığında ve dillendiğinde hep uzun boylu bir halktır...

Her çocuk, işaret/ itiraz parmağını yitirmeden ayağa kalktığında hep uzun boyludur...

Bu uzun hikâyenin içinde, uzun boylu bir düş ve uzun boylu bir muhalif olarak anımsıyorum Hrant'ı...

yoksullar, bir yandan tehlikeli sınıflara, öte yandan da modernleşmekte direnen geri kalmışlara indirgenmektedir (Geniş, 2007: 80). Böylece, sosyal dışlanmaya yol açmanın yanında, kentsel dönüşümün meşruiyeti de sağlanmış olmaktadır.

SONUÇ

Kentsel dönüşüm son yıllarda kent ile ilgili konularda en çok kullanılan kavramlardan biridir. Ülkemizde son dönemde işbaşında olan siyasi iktidar da kentsel sorunların çözümünde en geçerli yöntem olarak kentsel dönüşümden söz etmektedir. Ayrıca İstanbul'un bir küresel kent olması gerektiği sıklıkla vurgulanmaktadır. Kullanılan bu neoliberal kentsel politika söylemi aslında kentsel dönüşüm projeleriyle neyin amaçlandığını da ortaya koymaktadır.

Küreselleşme ile birlikte neoliberal politikaların yaygınlaşması, toplumsal eşitsizliği artıran kentsel politikaların üretilmesine yol açmıştır. Kentsel dönüşüm bu politikaların en sık başvurulan uygulama araçlarından biridir. Kentsel dönüşüm her ülkenin koşullarına göre farklı anlamlara gelebilmekte ve farklı gereksinimlere yanıt verebilmekte ise de, çoğunlukla kentsel mekânda mülkiyet ve kullanım hakkını alt sınıflardan üst sınıflara transferine yol açan ve genel olarak soyulaştırma olarak tanımlanan bir görünüm sergilemektedir. Bu özellik ülkemizde de kentsel mekânda mekânsal ayrışmaya ve alt sınıfların kentsel mekânda tutunma olanağını ortadan kaldırarak dışlanmalarına yol açmaktadır. Bu sonuç, kentsel bütünleşmeyi öngören modern kentten, kentsel mekânda ayrışmaya yol açan postmodern kente geçişi ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- AKDENİZ, Halil (2001); İmar Planlarının Uygulanmasında Arazi ve Arsa Düzenlemesi, Teknik Yay., Ankara.
- AKKAR, Z. Müge (2006); "Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye", Planlama, Sayı: 36, 29-38.
- ANDERSEN, Hans Skifter (2004), "Konut Alanlarında Bozulma ve Konut Alanları Yenileme Stratejilerinde Avrupa ve Amerika Deneyimleri", Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu: Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması, İstanbul, 151-164.
- BADEMLİ, Raci (1992); "Kent Planlamasında Yeni Gündem: Dingin Kentleşme", Kent Kooperatifçiliği Yedinci Teknik Kongresi, TÜRK KENT Yay., Ankara.
- CASTELLS, Manuel (1997); Kent, Sınıf, İktidar, (Çev. A. Erendil), Bilim ve Sanat Yay., Ankara.
- CULLINGWORTH, J. Barry-NADIN, Vincent (1994), Town and Country Planning in Brita-

- in, Eleventh Edition, Routledge Pres, London and New York.
- DEMİRTAŞ, Yalçın-ESGİN, İsmet; "Bir Kentsel Yenileme Deneyimi: Barselona", Planlama, Sayı: 36, 155-162.
- DURU, Bülent-ALKAN, Ayten (2002); 20.Yüzyıl Kenti, İmge Kitabevi Yay., Ankara.
- ERKAL, Namık (2006), "İspanya Kentlerinde Güncel Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Barselona Örneği", Dosya 01, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yay., Ankara, 66-69.
- GENİŞ, Şerife (2007); "Küreselleşme, Toplumsal Eşitsizlik ve Mekânsal Ayırışma", Sivil Toplum, 5 (17-18), 69-84.
- GÜÇLÜ, Sevinç Ö. (2002); Kentleşme ve Göç Sürecinde Antalya'da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- GÜRSEL, Yücel (2004); "Türkiye'de Kent Yenilemesi Sorunları", Mimarist, Yıl: 4, Sayı: 12, Yaz, 69-72.
- HALLERÖD, Björn-LARSSON, Daniel (2007); "Poverty, Welfare Problems and Social Exclusion", International Journal of Social Welfare, Blackwell Pub.
<http://www.kentselyenileme.org> (Erişim Tarihi: 06.06.2007).
- KAYGALAK, Sevilay (2001), "Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekânsal Yoğunlaşması: Mersin/ Demirtaş Mahallesi Örneği", Praksis, Sayı: 2, Bahar, 124-172.
- KAYIKÇI, Murat (2004); "Gecekondu Olgusunun Yeniden Ele Alınışı", Türk İdare Dergisi, Yıl: 76, Sayı: 443, 105-118.
- KELEŞ, Ruşen (1980); Kentbilim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.
- KELEŞ, Ruşen (2002); Kentleşme Politikası, 7.Baskı, İmge Kitabevi Yay., Ankara.
- KELEŞ, Ruşen (2007); "Kentsel Dönüşüm Anlayışını Dönüştürmek", Özel Kalem: Türkiye'nin Yerel Yönetim Dergisi, Mayıs (Sayı: 5), 32-33.
- KOCABAŞ, Arzu (2006); Kentsel Dönüşüm(/Yenileş(tir)me): İngiltere Deneyimi ve Türkiye'deki Beklentiler, Literatür Yay., İstanbul.
- KONGAR, Emre (1982); "Kentleşen Gecekonducular ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu", Kentsel Bütünleşme, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yay., Ankara.
- KURTULUŞ, Hatice (2006); "Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak", Planlama, Sayı: 36, 7-12.
- ÖKTEM, Binnur (2006); "Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri", Planlama, Sayı: 36, 53-64.
- PEROUSE, Jean-François (2006); "Kentsel Dönüşüm Halleri Hakkında Birkaç Saptama: Aman, İstanbul Miami Olmasın!", İstanbul, 57, 28-32.
- SMITH, Neil (2006); "Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soyulaştırma", (Çev. İ. Urkun Bowe-İ. Gündoğdu), Planlama, Sayı: 36, 13-28.
- SÖNMEZ, Nihan Ö. (2006); "Düzensiz Konut Alanlarında Kentsel Dönüşüm Modelleri Üzerine Bir Değerlendirme", Planlama, Sayı: 36, 121-128.

- SPIT, Tejo (2004); "Kamu-Özel Sektör Ortaklıkları: Kentsel Yeniden Yapılanma Sürecinde Gerilimli Bir İlişki: Hollanda Deneyimi", Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu: Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması, İstanbul, 108-116.
- WILSON, James Q. (1967); "Introduction", Urban Renewal, The M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts and London, England.
- YAPICI, Mücella (2004); "İstanbul Nereye Gidiyor? Kentsel Dönüşüm mü? Kentsel Bölüşüm mü?", Mimarist, Yıl: 4, Sayı: 12, Yaz, 76-80.